

MŰSZAKI ÉS IPARTÖRTÉNETI EMLÉKEINK VÉDELME

SZILÁGYI ISTVÁN

MŰSZAKI EMLÉKEKET NYILVÁNTARTÓ ÉS GYŰJTŐ CSOPORT, BUDAPEST

[Beérkezett 1966. november 13-án]

Mint ismeretes, több éves szívós munka után 1964. szeptember 17-én megépült Budapesten az Országos Műszaki Múzeum első egységeként egy két-szintes pavilon (1. ábra), amely nemcsak befogadja a begyűjtött és védetté nyilvánított műszaki emlékeket, hanem a szükséges hivatali helyiségeken kívül magában foglal egy nagy alapterületű kiállítási termet (2. ábra), karbantartó és javító műhelyt, valamint könyvtárat és klubszobát is.

Kíséreljük meg nyomon követni, hogy jutottunk el idáig, a Műszaki Múzeum gondolatától az említett raktárpavilon elkészültéig.

*

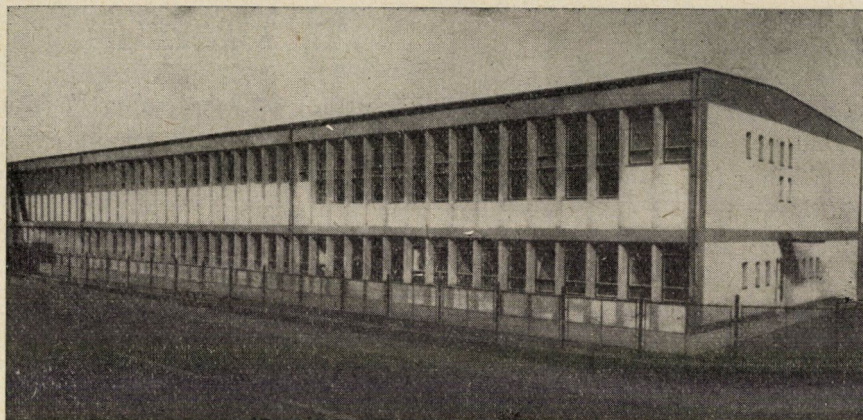
Az elmúlt évtizedek alatt tudományos és műszaki értelmiségünk annyi kiválóságának szorgalmazó fellépése ellenére sem valósult meg a tudományos és technikai hagyományainkat minden szakágban összefoglaló múzeum, a tudományos-műszaki népművelés tömeghatású központja. Ezen a téren fordulópontot jelentett Népköztársaságunk Elnöki Tanácsának 1954. február 24-én megjelent 4. sz. törvényerejű rendelete, amely gondoskodott a műszaki emlékek védelméről.

A törvény első paragrafusa kimondja, hogy a „magyar műszaki alkotásoknak azokat az emlékeit, amelyek — mint a magyar nép haladó hagyományainak és mint a műszaki fejlődés történelmének értékes bizonyítékai — a tudományos kutatás szempontjából jelentősek, a jelen törvényerejű rendeletben meghatározott védelemben kell részesíteni”.

A második paragrafus megállapítja, hogy „műszaki emlék minden olyan műszaki jellegű s a tudományos kutatás számára történelmi jelentőségű tárgy (műszaki létesítmény, műszaki berendezés, mezőgazdasági jellegű műszaki létesítmény, gép, gépalkatrész, szerkezet, készülék, szerszám, műszer vagy kísérleti eszköz stb.), melyet a művelődésügyi miniszter annak nyilvánít.”

Továbbá „műszaki emlékké lehet nyilvánítani a műszaki emlék jellegű tárgy tartozékait, eredeti vagy későbbi ábrázolását, ismertetését, illetőleg az azt tartalmazó iratot, valamint az ilyen tárgyat ábrázoló kismintát (modellt) is, tekintet nélkül arra, hogy az ábrázolt, illetőleg leírt tárgy korábban már megsemmisült.”

A negyedik paragrafus előírja, hogy „a műszaki emléket eredeti állapotban kell megőrizni. A műszaki emlékké nyilvánított tárggyal tulajdonosa, illetőleg birtokosa csak a művelődésügyi miniszter által meghatározott módon rendelkezhet. A műszaki emlékké nyilvánított tárgyat megsemmisíteni, illetőleg megrongálni, egészben vagy részben megváltoztatni, a művelődésügyi miniszter engedélye nélkül elidegeníteni, más helyre átszállítani, az ország területéről kivinni vagy végrehajtási eljárás során lefoglalni nem szabad.”

I. ábra

A törvényt egyidejűleg követte a Minisztertanács 14/1954. számú végrehajtási utasítása, mely első ízben említi meg a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya mellett működő Műszaki Emlékekét Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportot, mint a törvény végrehajtó szervét. E csoport 1954. május 10-én kezdte meg munkáját.

A munka első fázisa a műszaki emlékek fogalmi körének tisztázása, egy műszaki emlék-kataszter megteremtése, vagyis a megfelelő felkutató és nyilvántartó rendszer kidolgozása volt. A kezdeti munka legnehezebb részét az ipari vállalatok figyelmének felkeltése, továbbá a rendelet végrehajtásához szükséges társadalmi és erkölcsi támogatás megszervezése alkotta. Ezen a területen nagy segítséget jelentettek az egyes iparágak vezető szervei.

Gyakorlatilag elsőként a Kohó- és Gépipari Minisztérium Műszaki Főosztálya támogatta a gyűjtés munkáját. Ezt követően a többi szakminisztérium, valamint az iparigazgatóságok is bekapcsolódtak a munkába. A műszaki és tudományegyetemek rektorai szintén magukévá tették a bejelentések fontosságát. Az eredmények rövidesen mutatkoztak. A gyűjtés első szakaszában kiderült azonban, hogy a törvény szűkszavúan határozza meg a műszaki emlékek fogalmát, és a további munka eredményességének biztosítására szükségessé vált annak lerögzítése, hogy a gyűjtőmunka célja a magyar műszaki

alkotások fejlődéstörténeti bizonyítékainak és emlékeinek a létesítendő magyar műszaki múzeum keretében való tanulságos és rendszeres összefoglalása. Ezeknek időelőtti elkallódását és megsemmisülését a védelem alá helyezést kívánja meggátolni addig is, amíg a rendszeres összegyűjtés végbemehet. A műszaki emlékek védetté nyilvánítása főképpen azoknak az értékeknek a megőrzését célozza, amelyek a fejlődés folyamatára okszerű bizonyítékul, s egyben tanulságul is felhasználhatók.

2. ábra

A védettségre való érdemesség megítélésékor a következők tarthatnak számon mérlegelésre: műszaki alkotások terén kezdeményező lépések, első megoldások; bevezetett újítások és találmányok, alkalmazott új tudományos elvek, különös tekintettel arra, hogy fordulatot jelentettek-e vagy új irányt szabtak-e a fejlődésnek, esetleg gyorsították-e azt; a gazdaságosság, a biztonság és termelékenység javítását, növelését előidéző eljárások, módszerek és elvek gépi megvalósításai; általában minden olyan műszaki létesítmény, amelynek már közvetlenül születése után a tudomány, illetve a technika további fejlődése szempontjából értékelhető kihatása volt, és ezzel a későbbi fejlődésnek alapját vetette meg. Igen fontos követelmény tehát, hogy ezek értéke alkalmazásuk időszakába beleágyazva mérlegeltessék.

A műszaki emlékek védelméről intézkedő törvény különben igen észszerűen állapítja meg a műszaki emlékek fogalmát. E törvény szerint műszaki

emléknek minősíthetők ui. egyes tudósok, felfedezők vagy nagy technikai alkotások létrehozóinak életére és működésére vonatkozó emlékek, valamint egyes intézmények (pl. tanintézetek stb.) gyűjteményeiben helyet foglaló és a fenti szempontoknak megfelelő eszközök, tárgyak stb. is.

Jellemző, hogy az 1954. évi 4. sz. törvényerejű rendeletben megállapított bejelentési határidőre csak 56 műszaki emléknek minősülő tárgyat jelentettek be. Azóta a bejelentések száma 6000 fölé, a védetté nyilvánított tárgyak száma pedig 3500 fölé emelkedett.

Azon iparági területeken, amelyeken a 4. sz. törvényerejű rendelet hatására a legeredményesebb volt a gyűjtőmunka, felmerült az igény iparági szakmúzeumok létesítésére. A Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport az illetékes szaktárcákkal együttműködve minden ilyen kezdeményezést hathatósan támogatott. Ennek a szervező, irányító és támogató munkának eredményeként az egyes tárcák támogatásával egymás után születtek meg olyan jellegű szakmúzeumok, amilyenekről a felszabadulás előtt szó sem lehetett.

A világháború előtti időkben egyetlen szakmúzeumunk a *Közlekedési Múzeum* volt. Ez, sajnos, a második világháború végén erősen megrongálódott, s anyagának csak egy része maradt meg. Azonban a megmaradt anyagot a közlekedési szaktárca évről évre bővítette, s ennek eredményeként e nagymúltú múzeum 1966. április 2-án *Magyar Közlekedési Múzeum* néven ismét megnyithatta kapuit a nagyközönség előtt.

Az első, újonnan alakított szakmúzeum a *Postamúzeum* volt, amely 1955-ben nyílt meg a Postavezérigazgatóság épületében. Ennek a múzeumnak anyagát túlnyomórészt a híradástechnikai iparág műszaki emlékeiből és fejlődéstörténeti anyagából gyűjtötték össze. Tárgyainak bemutatását a modern kiállítástechnika alkalmazásával oldotta meg.

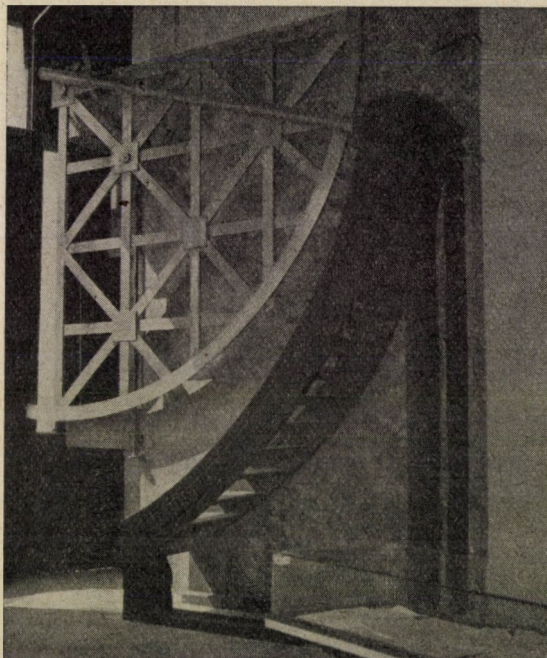
1957. augusztus 20-án nyílt meg a *Tűzoltó Múzeum*. Kialakítását és művészi tervezését a Múzeumok Kiállítárendező Csoportja végezte. Korszerű kiállítástechnikával bemutatott és tudományosan alátámasztott, legnagyobb-részt műszaki fejlődéstörténeti anyaga külföldi szakemberek véleménye szerint európai viszonylatban is egyedülálló.

Hazánk legrégebbi iparágát, illetőleg annak fejlődéstörténeti emlékeit bemutató szakmúzeumunk a *Központi Bányászati Múzeum* 1957. október 13-án nyílt meg Sopronban. Szervezése a Nehézipari Műszaki Egyetem Bányászati és Földmérő Karán indult el.

Már 1956-ban a Kohó- és Gépipari Miniszter a Művelődésügyi Miniszterrel egyetértésben kohászati múzeum létrehozását határozta el Diósgyőr székhellyel. A múzeum feladatául tűzte ki nemcsak a magyar, hanem az egyetemes kohászat múltjának, valamint fejlődésének szemléltető bemutatását, régi és új technikatörténeti dokumentumainak gyűjtését. A múzeum 1960. szeptember 24-én nyílt meg *Központi Kohászati Múzeum* jelleggel.

Még 1956-ban merült fel a *Textilipari Múzeum* felállításának gondolata. Ennek eredményeképpen 1962-ben nyílt meg Pápán az 1783-ban alapított Kluge-féle kékfestőüzem helyreállított helyiségeiben ennek a hajdan olyan jelentős manufaktúrának állandó jellegű muzeális kiállítása.

1964 nyarán létesült a Közlekedési Múzeum és az Országos Vízügyi Főigazgatóság közreműködésével a siófoki *Beszédes József Múzeum* újonnan rendezett kiállítása, amely a magyar vízgazdálkodás történetéről és fejlődéséről ad képet.

3. ábra

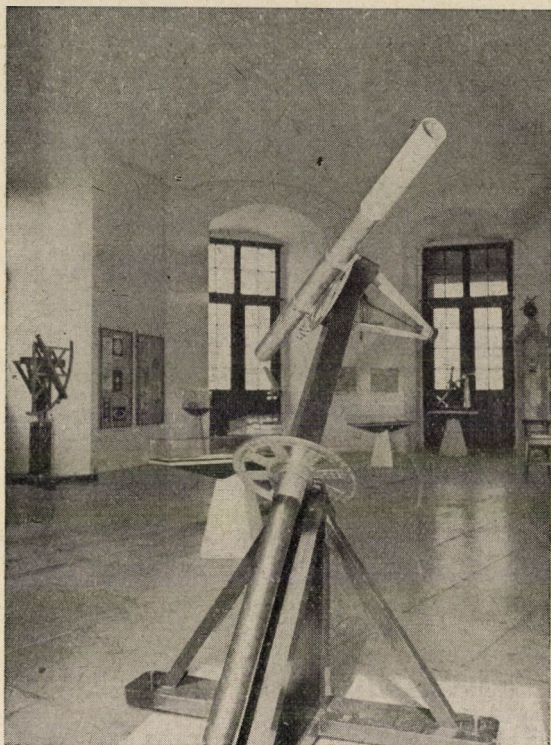
1962-ben indult a Nehézipari és Művelődésügyi Minisztérium között történt megállapodás alapján a *Vegyipari Múzeum* szervezésének munkája. A létesítendő múzeum a várpalotai várban fog elhelyezést nyerni.

1966. április 16-án több éves munka eredményeképpen nyitotta meg kapuit az egri Tanárképző Főiskola kupolatermeiben a XVIII. század második felében létesített csillagászati intézmény korhű helyreállításával, az időközben védetté nyilvánított eredeti műszerek visszaállításával és azok történetét bemutató kiállításával a *Csillagászati Múzeum* (3. és 4. ábra).

Ugyancsak 1966 végén indult meg az 1844-ben alakult Ganz Törzsgyár öntőcsarnokának korhű helyreállítása a védetté nyilvánított berendezési tárgyak felhasználásával. Helyreállítása után az *Öntészeti Múzeum* fog itt elhelyezésre kerülni, amelynek fő témája az öntőde korabeli technológiájának

dokumentálása lesz. Megnyitása 1967 végére van tervbe véve. Üzemvitelét a Központi Kohászati Múzeum fogja ellátni.

Az Országos Műemléki Felügyelőség és az Élelmezésügyi Minisztérium, valamint a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport még évekkel ezelőtt tervbe vette az egyes *malomtípusoknak* (vízi-, szél-, taposó-, szárazmalom) korhű restaurálását és ezeknek — állagmegóvási szempontokat figyelembe véve — üzemben tartását.

4. ábra

Meg kell még említeni a Diósgyőr melletti Garadna völgyében levő *Újmassai őskohót* is, mint kiemelkedő ipartörténeti objektumot. Ennek közelében a Központi Kohászati Múzeum három szobából álló kis múzeumot létesített. A múzeum anyaga az említett kohó termékeit mutatja be.

A Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport 1955-től kezdve számos kiállítást rendezett. A kiállítások közül több vándorkiállításként az ország nagyobb vidéki múzeumaiban és műszaki egyesületeiben is bemutatásra került. E kiállítások mindenkor kettős célt szolgáltak, egyrészt felsorakoztatták kiváló tudósaink és feltalálóink múltbeli munkásságának eredményeit, másrészt bemutatták technikánk mai eredményeit.

Meg kell említeni, hogy hazai kiállításainkon kívül haladó magyar műszaki hagyományaink legértékesebb tárgyai bemutatásra kerültek 1958-ban a brüsszeli világkiállításon, majd 1961-ben a torinói nemzetközi kiállításon. Az UNESCO által tervezett világleltár összeállításához, amely a történelmileg jelentős készülékeket és műszereket kívánja felsorolni, a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport védett tárgyainkból 29 db-ot jelentett be.

A felsoroltakon kívül a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport rendszeresen támogatja tárgyi és dokumentációs emlékeinkkel a különböző tudományos intézetek kiállításait. Új épületében 1965. szeptember 30-án az Országos Múzeumi Hónap megnyitása alkalmából rendezett kiállítása „20 év magyar találmányai” címen szakkörökben igen jó benyomást keltett.

Az eltelt idő alatt a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport több kiadványt jelentetett meg a műszaki műveltség és ismeretszerzés szélesítésére. Ezek közül a legjelentősebb az 1963 óta megjelenő *Technikatörténeti Szemle* című tudományos folyóirat, amelynek célja, hogy a hazai technikatörténeti kutatásoknak közös fórumot, publikációt és vitalehetőséget biztosítson, a hazai és külföldi technikatörténeti kutatásokat figyelemmel kísérje, továbbá a műszaki és ipari emlékek védelmét és műszaki múzeumok létrehozását elősegítse. A folyóirat nemcsak a szakembereknek nyújt nélkülözhetetlen segítséget, hanem érdekes és hasznos ismereteket jelent mindenkinek, akit a technika történeti fejlődése érdekel.

Végül meg kell említeni a Műszaki Könyvkiadó által 1961-ben kiadott „*A világ műszaki múzeumai*” c. könyvet, valamint az 1964-ben megjelent *Műszaki Múzeumok Évkönyvét*. Utóbbi részletesen ismerteti a magyar műszaki muzeális ügy fejlődését, képekkel bőségesen illusztrálva bemutatja műszaki múzeumaink keresztmetszetét, ismerteti működésüket és célkitűzéseiket. Jogosan állapítható meg, hogy az Évkönyv mérföldkő, amely a hagyomány-ápolás, a múlt eredményeire való utalás, s azok megbecsülése mellett mégis elsősorban előre mutat.

A harmadik ötéves tervben a *Műszaki Múzeum* további kiépítése szerepel, s annak befejezése 1970–71. évre várható.

Az előbb elmondottak alapján megállapítható, hogy a *Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport* a megalakulása óta eltelt időszakban kis létszáma ellenére igen jelentős feladatokat teljesített. A feladatok azonban, amelyek reá hárulnak, igen széles körűek és sokszorosán meghaladják a rendelkezésére álló személyi keretet, főleg a tudományos munkatársak és muzeológusok vonalán. Ezért, de főleg a magyar műszaki múzeumokra háruló feladatok jelentőségére való tekintettel, sürgősen biztosítani kell legalábbis az alapok eredményes lerakásához nélkülözhetetlen tudományos és szakkapacitást.